

19. એક બપોરે

પ્રસ્તાવના

* રાવજી પટેલ (જન્મ: 15-11-1939, મૃત્યુ: 10-08-1968)

રાવજી છોટાલાલ પટેલનો જન્મ 15મી નવેમ્બર, 1939 ના રોજ ખેડા જિલ્લાના ડાકોર પાસે વલ્લવપુરાના ખેડૂત પરિવારમાં થયો હતો. તેમનો એકમાત્ર કાવ્યસંગ્રહ એ ‘અંગત’ છે. તેમનાં ઊર્મિકાવ્યો, ગીતો અને દીર્ઘકાવ્યોમાં અનેક રંગદર્શી ભાવછટાઓનું ચોટદાર ચિત્રણ થયું છે. 29 વર્ષની યુવાન વયે ટી.બી. રોગના કારણે તેમનું 10 ઓગસ્ટ 1968 ના રોજ અકાળે અવસાન થયું હતું. તેમણે ‘અશ્રૂઘર’ અને ‘ઝંઝા’ એમ બે નોંધપાત્ર નવલકથાઓ આપી છે. ‘વૃત્તિ અને વાર્તા’ એમનો વાર્તાસંગ્રહ છે.

કૃષિ કવિ તરીકેની રાવજી પટેલની પ્રતિભાને દઢ બનાવતી આ તેમની જાણીતી રચના છે. કટાવ અને મનહર જેવા મિશ્ર છંદમાં અને બોલચાલની લઢણમાં રચાયેલી આ રચનામાં ખેડૂતની એક વેદનાશીલ બપોરનું આલેખન છે. સારસી એ પ્રિયતમા કે પત્નીનું પ્રતીક છે તો સાથે સાથે એ જીવનનું પણ પ્રતીક બને છે. કાવ્યમાં વપરાયેલા બધા જ શબ્દો ખેડૂત જીવન સાથે જોડાયેલા છે. કાવ્યનાયકના મનમાં એક એવી વેદના છે જેના કારણે એને આસપાસના કોઈ કાર્યમાં કે વસ્તુમાં રસ નથી રહ્યો. ટી.બી.ના રોગને કારણે મૃત્યુને નજીક આવતું જોવાના કારણે પણ આ ભાવ વ્યક્ત થયો હોય. છાશ, રોટલો, તમાકુ, તાપણી, મહુડો આ બધું જ રસથી છલકાતું જગત છે જેમાં કાવ્યનાયકને હવે કોઈ રસ નથી રહ્યો. બપોર જીવનના મધ્યાહનનું જ પ્રતીક છે. વસ્તુ જગતના આવા નિરૂપણથી કવિએ કાવ્યને વધારે આસ્વાદ્ય બનાવ્યું છે. તો ચાલો આપણે આ કવિતાનો અભ્યાસ કરીએ.

સ્વાધ્યાય

1. નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો.

1. ખેતરના શેઢે શું બન્યું હતું ?

(A). બળદ થાકીને બેસી ગયા હતા.

(B). સરસી ઊડી ગઈ હતી.

(C). વરસાદ તૂટી પડ્યો હતો.

(D). ગાળા સમું ઘાસ ઊગી ગયું હતું.

2. કવિ કયા વૃક્ષ નીચે બેઠા હતા ?

- (A). બાવળ.
- (B). બોરડી.
- (C). આંબો.
- (D). મહુડી.

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

1. ઢોચકીમાં છાશ પછી રેડવાનું કવિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર. કવિ પોતાની મા ને ઢોચકીમાં છાસ પાછી રેડવાનું કહે છે.

2. કવિ ભારવેલો અગ્નિ ઠારી દેવાનું કેમ કહે છે ?

ઉત્તર. કવિ ભારવેલો અગ્નિ ઠારી દેવાનું કહે છે કારણ કે હવે તેમણે કોઈ કામમાં કે વસ્તુમાં રસ રહ્યો નથી.

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ લીટીમાં ઉત્તર આપો.

1. કવિ ક્યાં સુધી મહુડીની છાય તળે પડી રહેવા માંગે છે ?

ઉત્તર. કવિને પોતાના જીવનમાં હવે કોઈ રસ રહ્યો નથી તેથી કવિ આખું આભ વરસી જાય, રેલાઈ જાય અને ખેતરમાં ગળા સમું ઘાસ ઊગી જાય તો પણ ઊઠવા માંગતાં નથી અને જીવનમાં અંત સુધી નિષ્ક્રિય થઈ મહુડીની છાય તળે પડી રહેવા માંગે છે.

4. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં ઉત્તર આપો.

1. સારસીના ઊડી જવાથી કવિ ઉપર થયેલી અસર તમારા શબ્દોમાં લખો.

ઉત્તર. સારસી એ પ્રિયતમા કે પત્નીનું પ્રતિક છે. સાથે સાથે એ જીવનનું પ્રતિક પણ બને છે. કાવ્યનાયક ના મનમાં એક એવી વેદના છે જેના કારણે એમને આસપાસના કોઈ કાર્યમાં કે વસ્તુમાં રસ નથી રહ્યો છાશ, રોટલો, તમાકુ, તાપણી, મહુડો એ બધું જ રસથી છલકાતું જગત કવિ પાસે છે. છતાં કવિને હવે એમાં કોઈ રસ નથી. કવિ પોતાની માને છાશ ઢોચકીમાં પછી રેડવાનું કહે છે. તેમને ચલમની તમાકુમાં કસ નથી લાગતો. તાપણી ઠારી દેવા કહે છે કવિ માત્ર મહુડાની છાય નીચે પડી રહેવા માંગે છે. એમને ગમે તેટલો વરસાદ આવે કે ભલે ખેતરમાં ગળા સમું ઘાસ ઊગી જાય એમાં એમને કોઈ લેવા દેવા જ જાણે નથી. તેઓ કહે છે કે હવે બળદને પણ જોતરીશ નહિ. આમ સારસીના ઊડી જવાથી કવિનું આખું જીવન નિષ્ક્રિય બની જાય છે.

2. ગ્રામજીવનમાં ખેતર-વાડીનું બપોર વેળાનું ચિત્રાત્મક વર્ણન કરો -

ઉત્તર. ખેતર વાડીએ મોટાભાગે ગ્રામજીવન સાથે સંકળાયેલી બાબત છે.

સ્વાધ્યાય

ખેતર-વાડી વગરનું ગ્રામ્યજીવન અધૂરું છે. તેમા પણ ખાસ કરીને બપોર વેળાનું વર્ણન કરીએ તો ખેડૂત સવારે ઘેરથી પોતાની સાથે લાવેલું ભાથું લઈને સરસ આંબા લીમડા કે અન્ય ઘટાદાર વૃક્ષ નીચે શાંતિથી જમશે. બાજુમાં કુતરું બેઠું હોય એને અંદરથી થોડોક રોટલાનો ટુકડો આપે. એક વૃક્ષ નીચે બળદ પણ તડકામાં ઘાસ ચારો ખાઈ પાણી પીને આરામ કરતા હોય. વૃક્ષો પર પંખીઓ કલરવ કરતા હોય. સરસ મજાનો મબલખ પાક લહેરાતો હોય. કુવામાંથી સરસ નિર્મળ પાણી હવાડામાં આવતું હોય અને આ રમણીય વાતાવરણમાં ખેડૂત પોતાની પાઘડીનું ઓશીકું બનાવી વૃષ્ટિ નીચે તેની છાંયમાં આરામ કરશે.

*